

בס"ד

שינוי שמו של יעקב לישראל לפרשת וישלח

(יז) ויהי בהקשיתה בלדתה ותאמר לה המלדת אל תיראי כי גם זה לך בן: (יח) ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין: (יט) ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: (כ) ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום:

ולכאורה שינוי שמו של יעקב לישראל כחלק מברכת ה' בבית אל נראה כחזרה על דברי המלאך, ולכן נשאלת השאלה מדוע יש צורך לשנות את שמו של יעקב פעמיים?

וכן האם יש קשר בין האירועים. הרי שהיינו מצפים שהקב"ה יאמר ליעקב שגם הוא מצטרף לשינוי השם שקבע המלאך, או כל לשון אחרת שתזכיר את המאורע הקודם:

רש"י אומר שהמלאך מבשר ליעקב על שינוי שמו בעתיד ע"י הקב"ה:

3. רש"י

"וסופך שהקב"ה נגלה אליך בבית אל ומחליף את שמך, ושם הוא מברכך, ואני אהיה שם ואודה לך עליהם".

הרמב"ן עונה על השאלה הנ"ל ואומר:

4. הרמב"ן

"שמך יעקב – יאמר כי עתה עודך נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו. כי הוא לא נשתלח להחליף את שמך".

כלומר על פי הרמב"ן שינוי השם הראשון ע"י המלאך היה ללא סמכות, ולכן מחליף הקב"ה כעת את שמו של יעקב.

אבל ישנו קושי בהסברו של הרמב"ן מכיוון שהמקרא מתייחס לברכות המלאכים ברצינות גמורה, והם נחשבים תמיד לשלוחיו של ה'. לדוגמא:

- כשהמלאך מברך את הגר, ברור שהקב"ה מברכה דרך שליחו.
- כשהמלאכים מבקרים באהל אברהם ומבשרים לשרה אודות הולדת הבן, ברור שזוהי בשורה מאת ה'.

הכפילות בסיפור שינוי שמו של יעקב

בפרשת השבוע אנו קוראים פעמים על שינוי שמו של יעקב לישראל.

בפעם הראשונה מפי המלאך עמו נאבק יעקב:

1. בראשית ל"ב

כח ויאמר אליו מה-שָׁמַךְ ויאמר יעקב. כט ויאמר לא יעקב יאמר עוד שְׁמֶךָ כי אם-יִשְׂרָאֵל כי-שָׁרִית עם-אֱלֹהִים ועם-אֲנָשִׁים ותוֹכַל. ל וישאל יעקב ויאמר הגידה-נָא שְׁמֶךָ ויאמר לָמָּה זֶה תִּשְׁאֵל לְשָׁמִי ויִבְרַךְ אֹתוֹ שָׁם.

ובפעם השנייה, מפי הקב"ה, לאחר קיום הנדר של יעקב בבית אל:

2. בראשית ל"ה

(א) ויאמר אֱלֹהִים אֵל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבְרִיחְךָ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אַחִיךָ: (ב) ויאמר יעקב אֵל בֵּיתוֹ וְאֵל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הִסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּתִכְכֶם וְהִטְהַרוּ וְהַחְלִיפוּ שְׂמֹלֵתֵיכֶם: (ג) ונקומה ונעלה בית אל ונעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: (ד) ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר עם שָׁכָם:

(ה) וישעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב: (ו) ויבא יעקב לוזא אשר בארץ פְּנֵן הוא בית אל הוא וכל העם אשר עמו: (ז) ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: (ח) ותמת דברה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות:

ט וירא אֱלֹהִים אֶל-יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו. י ויאמר-לו אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לא-יקרא שְׁמֶךָ עוד יַעֲקֹב כי אם-יִשְׂרָאֵל וְהָיָה שְׁמֶךָ ויקרא את-שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל. יא ויאמר לו אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה ורֶבֶה גֹי וקהל גוים וְהָיָה מִמֶּךָ וימלכים מחלצֶיךָ יצאו. יב ואת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וליצחק לך אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אֶתְּן אֶת-הָאָרֶץ. יג) ויעל מעליו אֱלֹהִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֹתוֹ:

יד) ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסד עליה נסד ויצק עליה שֶׁמֶן: (טו) ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אֱלֹהִים בֵּית אֵל: (טז) וישעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה:

3. בסיום ברכת ה' ליעקב ושינוי שמו, אנו קוראים: "ויעל מעליו א-הים במקום אשר דבר אתו". לשון זו חריגה כשהיא מתייחסת לקב"ה, אך צפויה כשהיא מוסבת על מלאך (כגון בהתגלות המלאך למנוח ואשתו - שופטים י"ג, כ; בסיום ויכוח אברהם עם המלאך בנוגע להפיכת סדום - ראה דברי הרשב"ם על י"ח, כ שמוכיח כי הויכוח התנהל עם מלאך; ועוד). ולכן אם שינוי השם השני איננו אלא חזרה על שינוי השם הראשון - שנעשה על ידי מלאך - גם לשון זו ברורה ומתאימה.

ומעבר להוכחות מדיוק הפסוקים, הרי שעצם חזרת התורה על שינוי השם, כשבתיאור השני אין וְלו רְמֵז לְכַך שִשְׁמוֹ שֶל יַעֲקֹב הַשְתַנָּה כְּבַר בְּעֵבֶר, נוטה לפרשנות כי מדובר באותו המאורע, ומשום מה חוזר עליו הכתוב שוב. אלא שאם באמת מדובר כאן על תיאור חוזר של אותו אירוע, הרי שמחויבים אנו להבין מדוע בוחר הכתוב לספר זאת פעמיים, ומדוע התורה מתארת דווקא כעת את שינוי השם שנעשה כבר.

מדוע חוזרת התורה על שינוי שמו של יעקב דווקא כאן?
האיזכור השני של שינוי השם מופיע מיד לאחר שילום הנדר של יעקב, ולכן ראוי שנבחן את הנדר ופשרו, ואולי שם ימצא הרמז לחזרה זו.

כשיעקב בורח לחרן, ניגלה אליו ה' בחלום הסולם ומבטיח לו שהוא ישוב בשלום לארץ כנען. כתגובה להבטחה זו, נודר יעקב נדר על תנאי, כלומר, אם אמנם ישוב בשלום הרי שהוא מחויב לדברים מסוימים.

ההבטחה והנדר מקבילים זה לזה באופן ניסוחם:
6. הבטחת ה' מול נדרו של יעקב

הנדר:	התנאי:	הבטחת ה':
והיה ה' לי לא-הים	אם יהיה א-הים עמדי	והנה אנכי עמך ושמתוך בכל אשר תלך
וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והאבן הזאת... יהיה בית אלהים	ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש ושבתי בשלום אל בית אבי	והשבתיך אל האדמה הזאת

נדר זה משמעותי מאד, שהרי בשעה שניגלה ה' ליעקב בחרן, ואומר לו לשוב ארצה, הוא בוחר להציג עצמו תוך זיקה ישירה לנדר זה:

7. בראשית ל"א, יב-יג

"אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך".

דווקא בשל המבנה הברור של הנדר והתיקבולות הגלויות לעין שבין הצלעות השונות, בולט לעין הבדל מרכזי אחד:

- הבטחת ה' ליעקב דיברה על "והשבתיך אל האדמה הזאת",
- ואילו יעקב בנדרו מתנה: "ושבתי בשלום אל בית אבי".

ניתן היה לטעון כי זהו שינוי סגנוני בלבד, אולם בסיטואציה הספציפית בה אנו עוסקים, יש לדבר חשיבות עליונה.

התגלות המלאך למנוח ואשתו והבשורה על הולדת שמשון.

ואף הרד"ק שהתייחס לשאלתו של הרמב"ן ענה עליה באומר:

5. הרד"ק

"ויאמר - יש רשות למלאך להוסיף על שליחותו כפי אשר יראה, כמו המלאך שהציל את לוט שאמר: הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית י"ט כא) או שאמר לו זה בשם האל"

שני התיאורים בכתוב על החלפת שמו של יעקב - מתארים אותו מאורע:

אם נשים לב לכותרת התורה בשינוי השם השני - "וירא א-הים אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך אתו" נוכל להעלות על דעתנו כי למעשה מדובר באותו שינוי השם שכבר אירע בעבר.

כלומר הכותרת של החלפת שמו של יעקב ע"י הקב"ה מחזירה אותנו אחורה, כמו באה לומר: 'אני מספרת כעת דבר שכבר אירע פעם'.

כזכור, יעקב הגיע מפדן ארם מזמן, הוא הספיק כבר לקנות חלקת אדמה ליד שכם ולהתיישב בה.

בכל זאת הכתוב פותח ואומר ששינוי שמו של יעקב ע"י הקב"ה אירע "בבאו מפדן ארם".

אם כך, ייתכן ואין מדובר בשינוי שם אחר, נוסף על שינוי השם של המלאך, אלא אנו קוראים פעמיים אודות אותו המאורע.

כלומר שינוי השם של יעקב התבצע פעם אחת בלבד.

לטענה זו שמדובר למעשה באותו אירוע מספר הוכחות:

1. בשני המקומות אנו קוראים על ברכה שנאמרה בנוסף לשינוי השם.

במאבק יעקב והמלאך אנו קוראים, לאחר שינוי השם: "ויברך אתו שם". אמנם איננו שומעים על תוכן הברכה (נדון בדבר בהמשך), וכך אף ה' מברך את יעקב בצמוד לשינוי שמו ("פרה ורבה...").

2. הכתוב בתיאור שינוי השם השני נוקט לשון מוזרה: "ויאמר לו א-הים שמך יעקב לא יקרא עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא שמו ישראל".

מה משמעות פתיחת דברי ה': "שמך יעקב"? הרי הפסוק נקרא ביתר קלות ללא פתיחה זו.

אבל אם נאמר שישנו כאן איזכור נוסף של שינוי השם הקודם, לשון זו מתבררת, שהרי שם היה זה דו שיח בין יעקב והמלאך: "ויאמר אליו מה שמך? ויאמר יעקב. ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל...".

כעת, כשהתורה מצטטת שינוי זה שוב, היא חוסכת את אריכות הדיאלוג שהיה בין יעקב למלאך, ורק רומזת אליו. כלומר פתיחת דברי ה': "שמך יעקב" המופיע בתיאור שינוי השם השני, רומז לתשובת יעקב לשאלת המלאך "מה שמך" שנאמרה בתיאור הראשון.

יש לזכור כפי שראינו בשיעור שעבר כי יעקב יוצא לחרון בשל שתי סיבות שונות - בשל אמו ובשל אביו:

▪ רבקה משלחת את יעקב מפני שהיא חוששת לחייו, שהרי עשו אחיו מבקש להורגו ("ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה").

▪ במקביל משלח יצחק את יעקב לחרון בכדי שיישא אשה מתוך המשפחה דווקא ("קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך").

○ מצד אחד שומע יעקב את דברי אמו: "קום ברח לך",

○ ומהצד השני הוא שומע את דברי אביו: "קום לך".

ולכן כפי שראינו בשיעור שעבר יש ביציאתו של יעקב מבאר שבע ובהליכתו של יעקב לחרון ישנם שני אספקטים שונים - הבריחה מארץ כנען בשל הריב המשפחתי עם עשו, וההליכה לחרון דווקא בשביל לקחת אשה מהמשפחה, דבר שקשור לייעודו של יעקב כנבחר להמשיך את משפחת אברהם ואת הברית עם ה'.

הכתוב מדגיש זאת ביציאת יעקב (בראשית כ"ח י"א):
"ויצא יעקב מבאר שבע" מצד אחד (בריחה מעשו)
"וילך חרנה" מצד שני (נשיאת אשה).

בשיעור לפרשת ויצא עסקנו בשאלה: מהו הדבר המעסיק ביותר את יעקב, ואיזו מ"שתי ההליכות" מטרידה את מנוחתו או מפעימה את נפשו.

בנדר אנו שומעים רמז ברור על כך.

הבטחת ה' קשורה כמובן לאספקט הכללי והלאומי. יעקב נבחר על ידי ה' (רק כעת יעקב ואנחנו שומעים על כך) להמשיך את הברית שכרת ה' עם אבותינו. זהו ייעודו החשוב של יעקב ותפקידו עלי אדמות.

לכן מדגיש ה' כי יעקב יזכה לשוב אל **"האדמה הזאת"**.
ארץ ישראל מחכה ליעקב, והוא זורעו עתידים לרשת אותה.

אולם, כפי שראינו בשיעור שעבר יעקב מסגיר את תחושותיו הפנימיים בלשון התנאי שלו: **"אל בית אבי"**. לא האדמה הזאת מעסיקה את יעקב, אלא הסכסוך המשפחתי.

הוא מעוניין לשוב בבטחה אל חיק המשפחה, אל בית אביו.

מתוך מתח ופער זה יוצא יעקב לחרון, וכאמור, שם חוזר ה' ומזכיר ליעקב את הנדר, ושוב מנסה לחנכו לאספקט הלאומי הכללי: **"אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך"**.

והדגש הוא על **"ארץ מולדתך"** ולא על **"בית אביך"**!

עם חזרתו של יעקב לארץ כנען, יושב הקב"ה ומצפה לראות האם יעקב מודע לייעודו ולתפקידו שהוטל עליו.

האינדיקטור לדבר הוא לכאורה פשוט - **"האדמה הזאת" או "בית אבי"**.

מתי באמת יקיים יעקב את נדרו: עם שובו לארץ, או שמא רק לאחר שישלים עם אחיו וכשיחזור לבית אביו.

ממש כשם שבהליכת יעקב לחרון הוא פגש בחלומו מלאכים:

8. בראשית כ"ח

י ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. יא ויפגע במקום וילן שם כ"ב בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשיתיו וישכב במקום ההוא. יב ויחלם ונהג סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה ונהג מלאכי אלהים עלים וירדו בו.

כך עם שובו ארצה הוא פוגש במלאכים:

9. בראשית ל"ב

ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים. ג ויאמר יעקב פֶּאֶשֶׁר רָאִים מַחְנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵים.

ניתן להציע שמסגרת זו נועדה לתחום את סיפור יעקב בחרון. כעת, עם שובו נסגר המעגל, ומעתה מוגדר יעקב כמי ששב מנדודיו אל ארץ כנען.

ממילא, כעת אנו מצפים מיעקב שיעשה כאשר נדר, שהרי הוא שב בשלום "אל האדמה הזאת".

אולם יעקב מתכוון לפגישה עם אחיו!

אותו פער שעלה בתנאי הנדר נשאר כשהיה, ועדין הדבר המטריד את מנוחת יעקב הוא **עשו אחיו**, והוא מתכוון למפגש עם עשו בדורון ובתפלה ובהכנה למלחמה.

ואז במהלך הכנותיו למפגש עם עשו מופיע סיפור המאבק של יעקב עם המלאך:

10. בראשית ל"ב

כב ותעבר המנחה על-פניו והוא לן בלילה-ההוא במחנה. כג ויקם בלילה הוא ויקח את-שתי נשיו ואת-שתי שפחתיו ואת-אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר נבק. כד ויקחם ויעברם את-הנחל ויעבר את-אשר-לו. כה וינתר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. כו ויקרא כי לא זכל לו ויגע בכף-ירכו ותקע כף-ירך יעקב בהאבקו עמו. כז ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם-ברכתני. כח ויאמר אליו מה-שָׁמַךְ ויאמר יעקב. כט ויאמר לא יעקב עוד שָׁמַךְ כי אם-ישְׂרָאֵל כי-שרית עם-אלהים ועם-אֲנָשִׁים ותוכל ל וישאל יעקב ויאמר הגידה-נא שָׁמַךְ ויאמר לָמָּה זֶה תִּשְׂאֵל לְשָׁמִי וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ שָׁם. לא ויקרא יעקב שם המקום פְּנִיאֵל כי-רָאִיתִי אֱלֹהִים פְּנִים אֶל-פְּנִים ותנצל נפְּשִׁי. לב ויזרח-לו השמש פֶּאֶשֶׁר עָבַר אֶת-פְּנִיאֵל והוא צלע על-ירכו.

(הערה: ראוי להדגיש שמסגרת הספור של מאבק יעקב במלאך - "וואבק איש עמו... והוא צלע על ירכו", מעבירה מסר חד משמעי שמדובר **במאבק!** יעקב נאבק עם מלאך שהוא שליח ה', ובסיומו, גם אם זכה לברכה, נשאר צלע על ירכו.)

ניתן להציע שהקב"ה שולח את שליחו המלאך **להזכיר ליעקב את דבר הנדר**.

כלומר יתכן והעובדה שהמלאך נאבק עם יעקב עד עלות השחר, באה להזכיר ליעקב את נדרו.

ואם נשאל, כיצד מאבק זה אמור להזכיר ליעקב את דבר הנדר?

לצורך הבנת דבר יש לחזור לענין הברכה בה פתחנו.

ביטויים דומים מצויים בפרשתנו, בסיפור המפגש בין יעקב ועשו:

14. השוואה בין דברי משה לה' לדברי יעקב

בדברי משה	בדברי יעקב
את אשר תשלח עמי	ואשלחה להגיד לאדני
ואתה אמרת	ואתה אמרת היטב
ידעתיך בשם	היטיב עמך
אמצא חן בעיניך	למצוא חן בעיניך
ויאמר פני ילכו	אכפרה פניו במנחה
והניחתי לך	ההלכת לפני

ומלבד הביטויים הדומים: בשתי הפרשיות מודגש בהבלטה יתרה עניין מצאת החן.

במשה אנו קוראים:

15. שמות ל"ג, יב-יז

...וגם **מצאת חן בעיני**. ועתה אם נא **מצאתי חן בעיניך** הדעני נא את דרכך ואדעך למען **אמצא חן בעיניך**... ובמה יודע אפוא כי **מצאתי חן בעיניך**... גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי **מצאת חן בעיני**...

ואף בדברי יעקב חוזר ונשנה ביטוי זה:

16. בראשית ל"ג

...ואשלחה להגיד לאדני **למצא חן בעיניך**... ויאמר **למצא חן בעיני** אדני... ויאמר יעקב אל נא אם נא **מצאתי חן בעיניך** ולקחת מנחתי מידך... ויאמר למה זה **אמצא חן בעיני** אדני...

בפרשה שבספר שמות משה מבטא יותר מכול את ההתקרבות המרבית האפשרית בין אדם לאלוהיו. זו פרשה שכל כולה אומרת מפגש ייחודי בין הקב"ה ומשה.

והניגוד כמו עולה מעצמו, בין דברי משה המבקש להתקרב אל אלוהים - "ואדעך" - ובין יעקב המבקש לפגוש את עשו אחיו - "אדני ידעי" (ל"ג, יג), בין "אדני" המשמש בדברי משה בלשון קודש (ל"ד, ט) ובין דברי יעקב שבהם הביטוי הוא חול. ¹

נראה שברקע השוואה זו ניצב נדרו של יעקב על אודות הפגישה שיקיים גם הוא עם אלהים: "והיה ה' לי לאלהים... יהיה בית אלהים".

בהקשר דברינו, תפילתו יעקב לפני המפגש עם עשו נשמעת מעט אירונית:

17. בראשית ל"ב, י-יג

ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך. קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות... כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים. ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתני את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב.

1. "באותה שעה שקרא יעקב לעשו 'אדוני', אמר לו הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים, חייך שאני מעמיד מבניו שמונה מלכים קודם לבניך, שנאמר: 'ואלה המלכים אשר מלכו' (בראשית ל"ו, לא) " (בראשית רבה וישלח פרשה עה יא; מהד' תיאודור אלבק עמ' 891).

כפי שראינו לעיל, הפעם הקודמת בה פגש יעקב מלאכים והתברך בפגישה זו היתה עם צאתו לחרון, בחלום הסולם, עת נדר את נדרו. כעת שוב פוגש יעקב במלאך שמברכו.

ישנן מספר הקבלות בין חלום הסולם המלאכים ובין המאבק עם המלאך:

- כשם שהפגישה הקודמת היתה בלילה, בלכתו לישון ("וילן שם כי בא השמש"), כך פגישה זו נעשית בלילה עת הולך יעקב לישון ("והוא לן בלילה ההוא במחנה");
  - וכשם שבסיום הפגישה הראשונה קרא יעקב שם למקום על שם המאורע ("ויקרא את שם המקום ההוא בית אל") כך גם בסיום מאבקו קורא יעקב שם למקום על שם המאורע ("ויקרא יעקב שם המקום פניאל").
  - וכשם שבחלום הסולם מתברך יעקב ע"י הקב"ה, גם המלאך מברכו בסיום המאבק.
- אמנם איננו יודעים מה תוכנה של הברכה אותה מקבל יעקב בסיום המאבק עם המלאך, אבל אם שני התיאורים של שינוי השם מתארים אותו אירוע, הרי שבתיאור השני של המאורע אנו שומעים על הברכה שניתנה - המשך ברכת אברהם, ברכת הארץ והזרע. כששומע יעקב ברכה זו, אמור הוא להיזכר ביעודו ותפקידו (ברכת אברהם), ובפעם הקודמת ששמע ברכה זו בחלום סולם המלאכים.

המאבק עם שליח ה' רק רומז ליעקב אודות הנדר, אך לא אומר זאת ליעקב במפורש.

אלא שיעקב אינו מבין את המסר, והוא ממשיך בהכנות לפגישה עם עשו.

בפגישה זו יאמר יעקב לעשו:

11. בראשית ל"ג

י ויאמר יעקב אל-נא אם-נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידך פי על-פני ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני. יא קח-נא את-ברכתי אשר הבאת לך פי-חנני אלהים וכי יש-לי-כל ויפצרו-בו ויקח.

בהקשר של דברינו על תפקידו ההיסטורי של יעקב נשמעים דברים אלו של יעקב לעשו מעט אירוניים, ואכן המדרש כותב על דברים אלו של יעקב:

12. בראשית רבה, פר' עח

"מה פני א-הים 'ולא יראו פני ריקס', אף את ולא יראו פניך ריקס".

זכור, חלק מנדרו של יעקב היה "וכל אשר תתן לי עשב אעשרנו לך", ואילו כעת יעקב מגיש את המנחה לעשו ולא לקב"ה.

ביטויים רבים בפרשה מחדדים את הפער שבין ריצוי פני עשו לריצוי הנדרש - ריצוי פני אלוהים.

לאחר חטא העגל מתקיים דו-שיח בין משה והקב"ה:

13. שמות ל"ג, יב-יז

...ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הדעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך... ויאמר פני ילכו והניחתי לך ..

אולם יש חשש גדול מזה, והוא שאמנם יתקיימו דברי יעקב, והוא ישלם את הנדר רק לאחר שובו בשלום "אל בית אביו".

ולכן רגע לפני המפגש הצפוי בין יעקב ואביו, מצוה ה' במפורש על יעקב שישלם את נדרו.

כעת לא ניתן עוד לחכות, שהרי אחרת הנדר ישולם רק לאחר פגישת יעקב באביו, והמסר החינוכי ליעקב הקשור בזמן קיום הנדר יאבד.

לאחר ציווי ה' אכן עולה יעקב לבית אל ומקיים שם את נדרו, וכך למעשה מתקיימים דברי ה': "אל האדמה הזאת", ולא דברי יעקב: "אל בית אביו".

מסתבר, שדווקא ציווי ה' אכן הבהיר ליעקב את סדרי העדיפויות שצריך הוא להתחנך אליהם.

בצמוד לקיום הנדר מופיע פסוק שבמבט ראשון נראה כלא שייך לפרשה כלל (בראשית ל"ה, ח) – **מקור 2** ותמת דברה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות

כבר רש"י תמה:

20. רש"י

"מה ענין דבורה בבית יעקב?"

המדרש (בראשית רבה, פרשה פא, ה, מהד' תאודור-אלבק, עמ' 976-977) מקשר זאת למיתת רבקה עצמה:

21. בראשית רבה, פרשה פא, ה
"באה ליה בשורתא שמתה אמו".

גם אם לפי פשוטו של מקרא נזכרה כאן רק מיתתה של מינקת רבקה, מכל מקום נזכרת כאן פרידה של יעקב מאמו או מפן מסוים הקשור בה.

ומסביר הרב יהונתן גרוסמן שבראייה סימבולית, בקיום הנדר של יעקב לפני המפגש המשפחתי מתנתק הוא סופית מאספקט ההליכה לחרון הקשור באמו, כלומר הבריחה מעשו.

שליחות רבקה מתה בתודעת יעקב, ומפנים הוא את שליחות אביו, ההליכה בעלת המסר הכללי.

ואכן, בולט מאוד היעדרה של רבקה ממפגש יעקב עם הוריו:

22. בראשית ל"ה

כֹּז נִבְּא יַעֲקֹב אֶל-יַצְחָק אָבִיו מִמָּרָא קִרְיַת הָאֲרָבַע הוּא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר-גֵּר-שָׁם אַבְרָהָם וְיַצְחָק.

ייתכן כאמור, שרבקה מתה עוד לפני בוא יעקב, אך גם פרט זה ראוי לו שייכתב.

אלא שמציע הרב יהונתן גרוסמן שיתכן שההתעלמות מרבקה אינה בגלל שרבקה מתה אלא בגלל שהכתוב מבקש להתמקד דווקא ביצחק המבטא את היציאה לחרון בעלת האופי הלאומי-הסטורי (נשיאת אשה מהמשפחה), ולהתעלם מרבקה המבטאת את הריב המשפחתי הספציפי שבעטיו נאלץ יעקב לברוח לחרון.

יעקב מתפלל ל"ה' האמר... שוב לארצך", אולם לצד אמירה זו אמר ה' דברים נוספים:

"אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך" (בראשית ל"א, יג).

בו במקום שאמר ה' ליעקב שיחזור לארצו, הזכיר לו אף את הנדר.

אך יעקב מזכיר בתפילתו את דברי ה' על אודות השיבה בלבד. אמנם "ואתה אמרת היטב איטיב עמך", אך אנו תמהים על יעקב, השכח שגם הוא הבטיח דבר מה?

ציווי הקב"ה ליעקב לקיים את נדרו

גם אחרי המאבק, יעקב ממשיך בשהייתו בארץ ואינו עולה לבית אל לקיים את הנדר.

ישנו מדרש שאף רואה בשאר הצרות שבאו על יעקב, רמזים שיעלה לבית אל ויקיים את נדרו:

18. תנחומא, וישלח, ח'

"הלך ונעשר (בחרף) ובא וישב לו ולא שילם את נדרו, הביא עליו את עשו ובקש להרגו... לא הרגיש. הביא עליו המלאך ורפש עמו ולא הרגיש... כיון שלא הרגיש באת עליו צרת דינה... כיון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל... אמר הקב"ה עד מתי יהא הצדיק הזה לוקה ואינו מרגיש באיזה חטא לוקה, הריני מודיעו, שנאמר: 'ויאמר א-הים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם'... לא הגיעוך הצרות האלו אלא על שאיחרת את נדרך".

ביקורת קיצונית עוד יותר מופנית כלפי יעקב במדרש ויקרא רבה:

19. ויקרא רבה, פרשה לו, מהד' מרגליות, עמ' תתנד-תתנה

אמר ר' שמואל בר נחמן כל מי שהוא נודר ומשהא את נדרו סוף שהוא בא לידי עבודה זרה ולידי גילוי עריות ושפיכות דמים. ממי את למד כולהו? מיעקב אבינו. על ידי שנדר ושהא את נדרו בא לידי כולן. עבודה זרה מניין? דכתיב... 'הסירו את אלהי הנכרי'. לידי גילוי עריות מניין? יותצא דינה בת לאה... לידי שפיכות דמים מניין? 'ויהי ביום השלישי...'. ורבנין אמרין כל מי שהוא נודר ומשהא את נדרו סוף שהוא קובר את אשתו. ממי את למד? מיעקב אבינו שעל ידי שנדר ושהא את נדרו קבר את אשתו שנא..."

סיום המדרשהראשון מזכיר את צו ה' ליעקב, שבסופו של דבר מצווה את יעקב בצורה מפורשת שיעלה לבית אל וישלם את נדרו (בראשית ל"ה א) – **מקור 2**

א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית-אֵל וְשֹׁב-שָׁם וַעֲשֵׂה-שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנִּרְאָה אֲלֶיךָ בְּבָרְחֶךָ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אֲחִיךָ.

ונשאלת השאלה מדוע לפתע מבקש זאת ה' בצורה מפורשת?

הרב יונתן גרוסמן מציע שככל הנראה הדבר קשור לפרשיה שבאה מיד לאחר קיום הנדר - הגעת יעקב לבית אביו, פגישתו עם יצחק.

יעקב כאמור, מחכה לפגישה זו ורק אחריה יקיים את נדרו.

אמנם עדיף שיעקב ישלם את הנדר מתוך הזדהות פנימית עם המסר הלאומי ההסטורי, כפי שבא לידי ביטוי בדברי ה', וישלם את הנדר בחזרתו לארץ.

6) יעקב פוגש בעשו ומשתחוה לפניו שבע פעמים.

הסברנו בשיעור לפרשת תולדות שיצחק התכוון לברך את עשו בברכת המנהיגות, כיוון שיעקב - "איש תם" - חסר את תכונות האופי הדרושות לכך.

גבת הברכות מעשו וההתמודדות עם לבן לימדו את יעקב כיצד להשיג את מה שמגיע לו ובכך הכשירו אותו למנהיגות. אמנם יעקב עדיין אינו מסוגל להתמודדות "פנים אל פנים", כיוון שעד כה פעל רק בתחבולות.

גם לקראת העימות עם עשו עושה יעקב הכול על מנת להוכיח לו שהברכות שגנב בעצם לא התקיימו: יעקב מגיש מנחה לעשו ומשתחוה לפניו שבע פעמים על מנת להראות לו שברכת המנהיגות לא התקיימה ביעקב ושעשו הוא המנהיג. ובדיקת בנקודה זו - בין הכנות יעקב לפגישה עם עשו לבין הפגישה עצמה - בא המאבק במלאך.

סדר זה של האירועים מעיד על קשר רעיוני בין העימות עם עשו והמאבק במלאך.

נחלקו פרשנים ביחס להתנהגותו של יעקב. יש הסוברים שהיה עליו להתייצב בגלוי מול עשו ולשים מבטחו בה' ויש הסוברים שבנסיבות אלו טוב עשה יעקב שלא הסתכן במאבק עמו.

כך או כך, יעקב אינו מסוגל למאבק חזיתי עם עשו. ה' מחליט שעל יעקב להוכיח את עצמו גם בהתמודדות כזו, שמו יקלע למצב דומה בעתיד.

יעקב צריך להוכיח שהימנעותו ממאבק בעשו נובעת משיקולים מעשיים בלבד ולא מרפיון רוחני ושבעת הצורך הוא נכון למאבק (במוקדם או במאוחר עלולה התמודדות כזו לצוץ בתהליך של ייסוד עם).

יעקב נאבק במלאך כל הלילה ואף נפצע, אך הוא מנצח. ובעקבות הניצחון הוא מקבל את שמו החדש: "ויאמר: לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל" [ל"ב; כ"ט]. השם "ישראל" מבטא, אם כן, את יכולת ההתמודדות - הרוחנית והגשמית - תכונה הכרחית לכינון עם.

שאלת הכפילות:

ומסביר הרב יונתן גרוסמן: מעתה ברור גם מדוע מפצלת התורה את מפגש יעקב עם המלאך, ואינה כותבת את תוכן הברכה אלא לאחר קיום הנדר.

רושם המאבק צריך להישאר כמאבק.

בראש ובראשונה יעקב יוצא ממאבק זה "צלע על ירכו" ולא מבורך.

בהקשר זה, הברכה היא משנית, ונועדה 'רק' להזכיר ליעקב את ייעודו הכללי, ההיסטורי, כלומר לרמוז לו על דבר קיום הנדר.

מקומה הבסיסי של הברכה הוא רק לאחר קיום הנדר, לאחר שיעקב מבין את משמעות חייו וייעודו, אלא ש'נצרך' הקב"ה לברך את יעקב עוד קודם בשל התעלמותו של יעקב מן זה אשר בחייו.

התעלמות זו רומזת לתודעה החדשה של יעקב, עתה מבין הוא כי הוא ניצב בפני יעוד הסטורי, לאחר קיום הנדר עם שבו לארץ המובטחת לאבותיו ולזרעו הנבחר, רגע לפני שבו בשלום לחיק המשפחה.

אף לשונה של הברכה שאנו שומעים עליה רק לאחר קיום הנדר, מזכיר מאוד את ברכתו של יצחק ליעקב בצאתו לחרן. יצחק בירכו:

23. בראשית כ"ח, ג-ד

"ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים. ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגרדך אשר נתן אלהים לאברהם"

ובברכה הצמודה לשינוי השם אנו שומעים:

24. בראשית ל"ה, יא-יב

"ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצין יצאו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ" הביטויים הדומים "אל שדי", "ויפרך וירבך" - "פרה ורבה", "והיית לקהל עמים" - "גוי וקהל גוים יהיה ממך" וההדגשה של נתינת הארץ גם לזרעו - כל אלה מקנים לנתינת הברכות מבנה ואופי דומה (מעבר לעצם היותן ברכות ארץ וזרע, המובטחות לאבות פעמים מספר).

דומה שאף כאן נזקק הקב"ה ללשון הברכה של יצחק ומשתמש בה כדי להדגיש ליעקב את שליחותו של יצחק - הפן הכללי וההיסטורי הקשור במישרין לברכות אלה.

כמו כן העובדה שבהתגלות זו של הקב"ה ליעקב כרוכים יחדיו שינוי השם ואישור הבחירה ביעקב כממשיכם של אברהם ויצחק (נתינה מחודשת של ברכת "הזרע והארץ" ליעקב ע"י הקב"ה) מעידה על קשר בין שינוי השם והשלמת תהליך הבחירה.

זכור, שינוי שמו של אברהם ציין את תחילת תהליך הבחירה בהיותו הכנה להולדת יצחק.

כעת - אחרי הבחירה ביצחק ואחרי דחייתם של ישמעאל, לוט ועשו - הושלם התהליך, והשם החדש מורה על כך שכל צאצאיו של יעקב עתידים להוות את העם הנבחר: "עם ישראלי".

דיאלוגים או רפיון רוחני?

נשאלת השאלה מדוע שמו של יעקב משתנה דווקא ע"י הקב"ה ל"ישראל", מכיוון שקשרנו בין שני האירועים של שינוי שמו של יעקב הרי שכמובן יש להבין את השם ישראל שניתן ליעקב על רקע דברי המלאך האומר ליעקב "כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל".

על מנת להבין את עומק דברי המלאך ליעקב עלינו לחזור לרקע לסיפור האירועים שקדמו להיאבקו של יעקב עם המלאך:

- 1) יצחק מתכוון לברך את עשו בברכות שגשוג ושלטון.
- 2) יעקב "גונב" את הברכה.
- 3) יעקב בורח לפדן ארם וחוזר כעבור כעשרים שנה.
- 4) יעקב מתכוון לעימות עם עשו.
- 5) ה' שולח מלאך שנאבק עם יעקב.

תיאור הברכה בצורה מפורטת ייכתב במקומו הראוי, מיד לאחר קיום הנדר.

וכך מסופר על הברכה בשעה שנאמרה בפועל (במאבק עם המלאך), אך תכניה נזכרים במקום שבו אמורה הייתה להיאמר, לאחר קיום הנדר, לאחר קיום "אל האדמה הזאת" ולפני "ושבתי... אל בית אבי".

על פי הסברו של הרב גרוסמן: כל התגלויות המלאכים קשורות זו בזו.

בראשונה נודר יעקב את נדרו, שם מתגלה המתח שיעקב שרוי בו, בין הבריחה מעשו ובין ההליכה חרנה לצורך המשך קיום הייעוד של משפחת אברהם.

(בחרן) נגלה אליו מלאך המזדהה כאל שאליו יעקב הפנה את נדרו, ואומר לו לשוב לארץ ולקיימו).

בחזרתו פוגש יעקב מלאכים ומשמעות המפגש אתם היא תיחום יציאת יעקב לחרן וחזרתו ארצה, וממילא חובת תשלום הנדר.

ואף המאבק השלישי עם מלאך ה' נועד לרמוז ליעקב את חובת קיום הנדר עם חזרתו לארץ כנען, למרות שעדיין לא פגש את הוריו.

לאור דברינו תובהר נקודה נוספת. בסיום המאבק אנו שומעים על איסור אכילת גיד הנשה, כזכר' למאבקו של יעקב עם המלאך שבסופו יצא "צלע על ירכו".

מדוע מאבק זה כה חשוב שיש לזכרו עד סוף כל הדורות? מה משמעותו של המאבק לדורות הבאים אחרי יעקב?

אם אמנם המאבק בא להזכיר ליעקב את נדרו, כלומר לחנכו לייעודו הכללי ולהעלותו, מעבר לקשייו האישיים עם אחיו שרוצה להרגו, אל עבר תודעת חיים נעלה יותר, אזי ברורה משמעות המאבק לדורות כולם.

זהו מתח מתמיד שעם ישראל שרוי בו, בין ההבטחות והייעוד הנשגב, ובין המציאות היום-יומית, שבעיקר בזמן הגלות טופחת על פני העם שוב ושוב.

איסור אכילת גיד הנשה מזכיר לעם כי למרות צרותיו הרי הוא בעל ייעוד נשגב בעולם.

ומסיים הרב גרוסמן בלימוד שרלוונטי לכל אחד:

25. הרב יונתן גרוסמן

ניתן לאמר שבמתח הזה שיעקב מסמל בחייו, שרויים כולנו: מצד אחד אנחנו אנשים "פרטיים", עם דאגות אישיות ושאיפות הקשורים לחיינו הפרטיים, אולם מצד שני, פרשיית נדרו של יעקב צריכה להזכיר לכולנו, כי קיימת עמידה נוספת, השזורה גם היא בתוך חיינו - היותנו חלק מעם ישראל הנושא בשורה לאומית ייחודית לעולם כולו. וגם פן זה דורש מאיתנו מאמצים. אל לנו לשכוח את קיום הנדר הקשור "באדמה הזאת", גם אם כולנו מחויבים לנדרים שונים של "בית אבי".